

KARACAVİRAN HALK EDEBİYATI

Sadık SOFTA¹

ÖZET

Bulunduğu coğrafi çevre ile sıkı sıkıya bir ilişki içerisinde bulunduğu görülen Kurşunlu İlçesi, Anadolu'ya gelerek yerleşen Türk Boylarından Comartlar ve Yazır Boyları ilçenin oturmuş vaziyette gelişmesine ana faktör olmuş düşüncesi hâkimdir. Önceleri Karacaviran Köyü adı ile anılan Kurşunlu, 17. yüzyıldan itibaren Aharcık, Comartlar, Ebceler, Ömer, Ören ve Sülüklü köylerinin birleşerek ilçe meydana getirilmiştir. Kurşunlu Kadılığı'na bağlı olan Karacaviran Köyü, sonra Ulumelan (Belenli) Kadılığına, 1882 yılında bucak merkezi olarak Çerkeş İlçesine, 1912 yılında da Ilgaz İlçesi'ne bağlandıktan sonra 1944 yılında ilçe olmuş ve bugünkü mülki taksimat içerisindeki yerini almıştır.

Kurşunlu İlçesi'nin bu tarihi özelliğine baktığımızda tabandan gelen sosyal ve tarihi geleneklerinde olduğu kadar halk edebiyatı yönünden de bir zenginliğe ulaşmış olabileceği fikrine rahatça sahip olabiliriz. Altı köyün bir araya gelerek oluşturduğu ilçe, bu özelliği ile de kalmaz ve bugün komşuları olan Çerkeş ve Ilgaz ilçelerine de bir müddet bağlı kalmış, bu ara Çankırı Merkez İlçe ile de ilişkisini devam ettirmiştir. Bunun getirdiği coğrafi olduğu kadar sosyal çevre ile de genel kültür bakımından büyük bir etkileşim söz konusudur. Bundan dolayı da hangi konuda olursa olsun büyük bir zenginliğe ulaşılmış olduğu açık ve net görülmektedir. Buna bakarak Anonim Halk Edebiyatı eserlerini de rahatlıkla aynı görüşle değerlendirebiliriz.

Anonim Halk Edebiyatı, halkın ortak malı sayılmaktadır. Türküler, maniler, ninniler, bilmeceler, atasözleri, halk hikâyeleri, masallar ve hatta orta oyunları ürünlerini de kapsar. Bizim en çok üzerinde durduğumuz Anonim Halk Edebiyatı ürünleridir. Türkü, mâni, ninni, atasözleri, efsaneler olarak konu başlıklarımızı belirleyerek çalışmalarımızı gerçekleştirmeye gayret ettik. Kurşunlu'da deyim/diyim denilen türler; mâni, şiir, şarkı, türkü, destan, ağıt ve gazellerdir. Bu özelliklerini bildiğimiz için çalışmamız bu yönde ağırlık kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkü, mani, destan, ninni, ağıt, halk edebiyatı

¹ Araştırmacı-Yazar, Şair, Öğretmen, Çankırı Dr. Rıfki Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Yönetim Kurulu Başkanı.

KARACAÖREN FOLK LITERATURE

Sadık SOFTA²

ABSTRACT

Kurşunlu district, which is observed to be in a close relation with the geographical area it is located in, is believed to have improved mainly by two turkic tribes, Comartlar and Yazır Tribes who arrived and settled in Anatolia. Kurşunlu, which was called Karacaviran Village early on, was formed into a district by the union of Aharcık Village, Comartlar Village, Ebceler Village, Ömer Village, Ören Village and Sülüklü Village in the 17th century. Karacaviran Village was first subjected to Kurşunlu Judgeship and then to Ulumelan (Belenli) Judgeship and then to Çerkeş district, which became sub-district center in 1882 and then to Ilgaz district in 1912. It finally became a district in 1944 and took its place among the present territorial division.

When the historical features of Kurşunlu district are taken into account, it is not hard to observe that the place is rich both in social and historical traditions coming from the base and in folk literature. The district, which was formed by the union of six villages, was subjected to its neighbours, Çerkeş district and Ilgaz district for some time, keeping in touch with the central district of Çankırı. With the help of the geographical and social environment this brought, there occurred a great deal of general knowledge interaction. Hence, it is quite clear that the place reached a major richness in any area. On this basis, we can evaluate the works of Anonymous Folk Literature from the same perspective.

Anonymous Folk Literature is the common property of the folk. It includes folk songs, turkish poems, lullabies, riddles, proverbs, folktales, tales and even arena theater products. Anonymous Folk Literature products are what we elaborate on the most. We tried to perform our study by identifying titles as folk songs, turkish poems, lullabies, proverbs and legends. What they call idioms in Kurşunlu include turkish poems, poems, songs, folk songs, epics, requiems and gazelles. Our study has been shaped around these features.

Key Words: folk songs, turkish poems, episc, lullaby, elegiacs, folk literatüre

² Researcher -Writer, Poet, Teacher, Çankırı Dr. Rifki Kamil Urga Çankırı Research Center Chairman of the Board.

KARACAVİRAN HALK EDEBİYATI

Sadık SOFTA

GİRİŞ

Gelenek, görenek ve ananelerinde olduğu gibi, halk edebiyatı ürünlerinden ağıt, atasözü, mani ve türkü gibi anonimleşmiş, topluma mal olmuş, toplumun duygu ve düşüncesini çok yakından ilgilendiren, bir o kadar da etkileyen ürünlere sınır ve set çekilebilir mi?!... Sınır da, sette ve hatta duvar da çekseniz bu mümkün değildir. Öte yandan işin özü bununla da sınırlı kalmaz. Toplumun millî kültür gelenekli yapılarından; edebiyat ürünlerinden, toplum tarafından ekilen tohumlar, yeni ürünler olarak karşınıza çıkacaktır. Yalnız bu çıkışta; mümbit bir arazide mi olur, yoksa bozkırda mı, burası önemlidir. Birisi bol bol ürün verir, diğeri biraz daha nazlıdır. Bu durumda araştırmacılara düşen görev, mümbit de olsa, bozkır da olsa o ürünleri zamanında devşirmek, onları hıfz etmek ve geleceğe sunarak altyapıyı beslemektir. Bunları gözetip, kollamak ve gereken özeni göstererek değerlendirmekte yarar vardır. Zaten aynı ilin sınırları içinde, aynı tarihten gelen, aynı coğrafyada ortak sosyal hayatı yaşayan insanların hareketlerinde, inançlarında olduğu gibi aynı ahlâkla beslenen kimselerin, edebî ürünler yönünden de aynı özelliği göstermesi kaçınılmaz bir durumdur. Bunun, bulunduğu yerin çevre özelliği ile de yakından ilgili olduğu unutulmamalıdır. Sınırlandırılarak aynı ildeki çevreyi ve yerleşim alanlarını dikkate alarak, edebiyat ürünlerinin de sınırlı kalacağı ve bu sınıra uyacağı anlamı taşımaz. Türk milli kültür gelenekleri içinde hepsi de gerekli yeri alacaklardır.

HALK EDEBİYATI

Mani, türkülerin anasıdır görüşü hâkim bir düşüncedir. Genelde anonim hale gelen türkülerin özelliği; tabiidir ki, bir şairin duygularını sergilemek üzere

ortaya konulmuştur. Kişiden, özel bir özellik ortaya konulup hayat verilirken daha sonra dilden dile, dudaktan dudağa dolaşarak olgunluk bulmakta, ilk yazıp – söyleyen de unutulurak halka mal olmaktadır. Bu vesile ile eserin olumsuz yönleri törpülenerek yok olmakta ve daha bir olgun ve pürüzsüz bir söyleyiş kazanmaktadır. Halkın zevkine ve düşüncelerine daha bir yatkın hale geldiği kadar, halkın duygularına da tercüman olmaktadır.

Manilerde olsun, türkülerde olsun genel kabul gördüğü için şair sezgisi pek aranmaz. Fakat yine de onu ortaya koyan, bu işin geleneğini bilen birisi ya da birileri tarafından vücut bulmasına vesile olduğu unutulmamalıdır. Edebi türler, edebi bir tür, edebi bir buluştur. Bunlar, edebiyatta olduğu kadar tarihle de içiçelik yaşatırlar. Bazı olayların, duyguların ve tarihi değerleri olan konuların menşeyini bizlere sunmaktadırlar. Her ne kadar bize rastlantısal olarak rast gelseler de, rastlantısal olsalar da; ya tarihi bir olaydan, ya sosyal bir olaydan, ya da kişisel duygulara hitap edecek olan bir olaydan bahsetmektedirler. Gelenekten göreneğe, tarihten meydana gelen, tarihi veya sosyal hayata hitap eden bir yönleri mutlaka vardır. Maniler, türküler veya edebiyatın diğer türleri adeta birer tarihi belge niteliği taşırlar. Yani edebi türlerde genelde Türk milletinin hafızası gibidir. Bu hafıza milli kimliği diri ve dinç tutmanın bir yöntemidir. Halkın duygu bütünlüğünü ve hatta gelecekle ilgili sezgilerini ayakta tutmanın yol ve yöntemidir.

Türküleri anlamaya ve tahlil çalışması yapmaya kalkıştığımızda; halkın bütünlüğünü kapsayan bir senteze ulaştırdığını görürüz. Düşüncede, duyguda ve toplumsal sezgilerde birliği sağlayan, milli kültürü ve edebiyatın gücünü ortaya koyan bir özelliğin varlığına şahit oluruz. Halkın duyusu, düşünüş biçimi ile birlik ve beraberlik fikri doğrultusunda bir yola sürüklediği de bir gerçektir. Etkileri oldukça büyük ve bir o kadar da etkindir. Çünkü edebiyat kelimesinden de türeyen edep, adap gibi milli kimliği yansıtan bu türler, bilindiği gibi oldukça önemlidirler. Bu türlerin çeşitliliğinin yanında birbirini izleyen ve bütünleyen duygu, düşünce ve anlam birliği ve bütünlüğünün olduğu görülmektedir. Bunların

derlenip toparlanarak bir araya getirilmesi, yeniden topluma kazandırılması çok önemli ve hassas bir durum arzeder. Bunlar milli birlik, beraberlik ve kültür bütünlüğünü sağlayan köşe taşlarıdır. Bunlara değer vermek, yeniden gündeme taşımak, genç neslin de ilgi ve alakasına sunarak, onların okumaya hazırlanması kadar, edebi ve kültür taşıyıcılığı görevi de yerine getirilmiş olur. Ayrıca, zevk sahibi, kültürel kimliğe bürünmüş her eserin okunduğunda ve dinlendiğinde estetik heyecanlarda olduğu kadar, bir dönemin ahlâk ve duygu harmanlaması içerisinde sosyal, psikolojik ve edebi yönlerden toplumun ve dolayısı ile kendisinin de ifade biçimini bulmuş olur.

Bu eserler toplumun sosyal hayatının bütün yönlerini gündeme taşıyıp seslendirmektedir. Bu türler, edep içinde, edebi kimliği oluştururlar. Çünkü onlar bir dönemi hatırlayıp yaşattığı, ışık tuttuğu kadar; içinde yaşanan zamana da hitap ederler. Değerlidirler. Zaman içinde ne kadar tutarlılık gösterilirse, toplumun ortak duygu ve düşüncelerinde de aynı şekilde büyük bir tutarlılık sergilerler. Özel gün ve kutlamalarda bu eserler olmadan halka sunulacak bir zemin de bulunmayacağı için halkın mutluluk ve sevincini yansıtmamasının yanında büyük bir iç sıkıntısı meydana gelir. Ağıtlarda bile bir zaman sonra oynamaya başlayan bir millet olduğumuz düşünülürse bunların değeri daha iyi anlaşılacaktır. Sohbetlerimizde bile bazen bir cümle, bazen bir mısra, bazen de bir beyit veya dörtlükle sözlerimizi pekiştirip, meramımızı sarsılmaz bir şekilde anlatmamıza ve karşımızdakilerin de aynı derecede anlamasını sağladığını bilmekte yarar vardır.

Günümüzde halk edebiyatı ürünlerinin; türkü ve manilerin belli bir oranda da olsa canlılığını korumakta ve sürdürüldüğü bilinmektedir. Kurşunlu İlçesi'nin halk edebiyatı ürünleri bakımından Çankırı Merkez İlçesi'nin komşu ilçelerle kaynaştığı görülmektedir. Buna rağmen ilçe ve köylerinin kendine has özellikler taşıdığı da bir gerçektir. Günümüzde halk edebiyatı ürünleri, iletişim araçlarının gelişmesi ile bağlantılı olarak aynı hızla gerilemiştir. Bu durum önceleri âşık edebiyatında bariz şekilde öne çıkarken bunu daha sonra anonim halk edebiyatı da aynı şekilde etkilenip, gerileyerek günümüze kadar gelmiş ve

bu konuda fakirleşmiştir.

Mani ve türkülerde olsun, ağıt ve destanlarda olsun biçim ve mahalli dil özelliği vardır. Edebiyat alanında, bütün eserlerde insancıl, sıcak ve sevecenlik taşıyan bir taraf bulunmaktadır. Bu, Halk Edebiyatı eserlerinin geneline hâkim temel bir durumdur. Eserlere can ve ruh veren insanlar halkın kendisidir. Anonim oldukları için eserlerin özelliğinde ve konularında halkın kendisi, sosyal hayatı ve insanî duyguları, halkın sosyal yaşantısını kapsamaktadır. Halkın içinde sosyal yaşantıda pek çok duygu, düşünce, istek, dilek, yaşananlar, arzulananlar, hayatın bütün acı – tatlı yönlerini bunlarda bulmak vardır. Bu yönden çok zengindirler.

Kurşunlu İlçesi'nin ağız özelliğinde, Çankırı ve Kastamonu ağızlarını karışık olarak kullandıkları görülür. Belli bir yaşa gelmiş olan insanların hâlâ o eski ağız özelliklerini görmek mümkün olsa da günümüzde genelde ağız farkının ortadan kalktığı görülmektedir.

ANONİM HALK EDEBİYATI

Maniler ve türküleri öne çıkardığımız bu konuda sosyal hayata renk katan, mutluluk veren, bazen hüznülendirerek ağıt tekniğine giren, bazen büyük bir felaketin ardından destanlaşan ve insanlara olayların oluş ve karşılanışını, bazen de derin anlamlar yükleyerek söze ve manaya bürünüşünü görürüz. Hayatın bütün noktalarında karşımıza çıkar. Henüz dillenmeden beşiğinde yatan küçüğüne annelerinin ninnileri onların uykuya dalmasını sağlar. Doğum ile birlikte başlayan bu durum, hayatın dönüm noktalarını sarıp sarmalayarak halk edebiyatının da bütün safhalarına uzanır. Yaşanacaklar, yaşananlar, özlenenler, ayrılıklar, kavuşmalar sosyal hayatın konusu ve özü olur; kim bilir, belki de hayatımıza yön bile verebilirler. Çünkü insanın olduğu, topluluğun olduğu, toplumun olduğu her yerde karşımıza çıkarlar. Halkın yaşayanlarının hayatına duygusal, duygusal olduğu kadar da mana yüklü özelliği ile sarıp – sarmalayan bir çember oluşturur. Bu çember hayat boyu süren özelliğini devam ettirip gider.

Anonim Halk Edebiyatı ürünleri ses olur, müzik olur, mana olur,

duygulara hitap ederek halkın, bireylerin, toplumun ve topluluğun hafızası olur, felsefesi olur, düşünce yumağı olarak ortaya çıkar. Bunlar Anonim Halk Edebiyatında başta mani ve türkü olmak üzere destan, ninni, tekerleme, masal, mesel, bilmece, ilenç / beddua, ağıt gibi isimler altında anılır ve değerlendirilirler.

1)Türkü

“Türk’üz, türkü çağırırız.” Sanatlı söyleyişinin altında güzel anlam derinliği olan türkülere ve Türk insanına yapılan çağrı boşa değildir. Orada dünyada yaşanabilecek olan her halin derin izlerini buluruz. Bir yandan hayatımızı en şen - şakrak ve eğlenceli yaşarken, öbür yandan da bizi mazinin derinliklerine kadar indiren kederlenmemize, içlenmemize kapıların açıldığını görürüz. Milletçe ağlamanın ve gülmenin her damarını türküler vasıtası ile yaşarız. Kahramanlık ruhunu şaha kaldıran da; milletçe çekilen acıları da türkülerde buluruz. Aşkı, sevgiyi, serzenişleri, mutluluğu ve sevinci her zaman bizlere sunan, hatta dilimize yerleşip olmayan zamanlarda bile, umulmadık bir yerde, umulmadık bir zamanda dilimizin ucundan kayıverirler.

Kurşunlu’da halk edebiyatını ve halk müziğini yaşatan belirli ortamlar vardır. Bunlar bu alanları zenginleştirmektedirler. Bunların başında düğünler gelmektedir. Sonra Çankırı Yâren meclisleri, pek gündemde tutulmasa da Kurşunlu ve çevresinde yaygın olan sıra, elfene / felfene / erfene bir diğeri ise genç erkekler için köy odası, genç kızlar için de belli evlerde misafirlik şeklinde gidilerek gerçekleştirilmektedir. Kendi aralarında o anda oyun ve eğlence teşkil ettirerek halk edebiyatı ürünlerinin daha çok oyun türküleri başta olmak üzere yer verilip zaman ayırarak gerçekleştirilen etkinliklerdir.

Kurşunlu İlçesi’nde yanık türkülere “*Orannama*” da denilmektedir.³

Kurşunlu İlçesi’nin meşhur olan türküleri Muzaffer Sarısözen’in derlediği *Enteri Diktım Giymedi Türküsü Sözlü Kırık Havalardan, Hayrano / Çıktım Dam*

³ Necati Asım USLU, Karatekin Eli, Yâren Diyârı Çankırı’dan Sözler, 2005, s. 120

Yuvamaya Türküsü Sözlü Kırık Havalar olarak tasniflenmiştir.⁴

Çankırı il sınırları içinde pek çok halk edebiyatı türlerinin ilçelerde de yaygınlaştığı görülmektedir. Bu türkülerden birisi de; “*Ha Un Ele Ha*” adı ile hala güncelliğini koruyan bir türkümüzdür. Muzaffer Sarısözen derlemesinde Çankırı olarak geçmektedir. Necati Asım Uslu, Afet Göksel Özen’e dayanarak her ne kadar ilk bölüm Çankırı merkez olarak ayırsa da; “*Bu türkü Çankırı merkezde, Çerkeş’te ve Kurşunlu’da çok yaygın*” olduğunu belirtmiştir.

Çıra çaktım yanmadı da,
Meyil verdim almadı da.
Ha ha da ha yavruya ha
Ha da ha güzele ha.

Çok yalvardım Allah’a da
Duam kabul olmadı da.
Ha ha un eleyver ha
Ha da döneleyiver ha.

Ay doğar aşamıyo da
Ayşalar yaşamıyo da
Ha ha da ha yavruya ha
Ha da ha gözele ha.

İlde garı çok emme de
Deyyoslar boşamıyor da
Ha da un eleyiver ha
Ha da döneleyiver ha.

Muhtar binmiş gır ata da
Cebi dolu mazmata da
Ha ha da ha yavruya ha
Ha da ha gözele ha.

Kör olası gâvur muhtar
Sen de mi oldun hovarda da
Ha da un eleyiver ha
Ha da döneleyiver ha.⁵

BULGURU KAYNADIRLAR

Derleyen: M. SARISÖZEN

⁴ Nail TAN, Salih TURHAN, Çankırı Halk Müziği, 1999

⁵ Necati Asım Uslu, Karatekin Eli Yâren Diyârı Çankırı’dan Sözler, 2005, s. 610

Bulguru kaynadırlar
Yüksekte yayladırlar
Senin gibi güzeli
Durmadañ oynadırlar
 Ah gadınım şamşime şime
 Vah gadınım şamşime şime
 Ben yandım gine

Ak tasa kaymak olsam
Güzele gömlek olsam
Davar güden oğlanın
Eline değnek olsam
 Ah gadınım şamşime şime
 Vah gadınım şamşime şime
 Ben yandım gine

ÇIKTIM DAM YUVAMAYA

Çankırı-Turhan Toper-Yücel Paşmakçı
(Hayrano) Çıktım dam yuvamaya
(Hayrano) İndim yâr yollamaya
(Hayrano) Yâr karşıdan gelince
(Hayrano) Başladım ağlamaya

(Hayrano) Su gelir kütüğünden
(Hayrano) İçilmez köpüğünden
(Hayrano) İpek olsam sarılsam
(Hayrano) Kızların topuğundan

(Hayrano) Su gelir merdin merdin
(Hayrano) Kimbilir kimin derdin
(Hayrano) Sular mürekkebe olsa
(Hayrano) Yazılmaz benim derdim⁶

ENTERİ DİKTİM GİYMEDİ

Çankırı/Kurşunlu
Turhan Toper-Muzaffer Sarısözen
Enteri diktım giymedi
(Amanın) Diktiğime deymedi
(Yavrum) Diktiğime deymedi
Sağolası Amucam

⁶ Nail Tan, Salih Turan, Çankırı Halk Müziği, 1999, s. 133

(Amanın) Sevdiğime vermedi
(Yavrum) Sevdiğime vermedi

Kollarım yastık saçlarım yorgan
Dola boynuma sevdiğim oğlan

Armutun irisine
(Aman) Ben yandım birisine
(Yavrum) Ben yandım birisine
Ben kendimi saklarım
(Amanın) Yiğidin iyisine
(Yavrum) Yiğidin iyisine

Kollarım yastık saçlarım yorgan
Dola boynuma sevdiğim oğlan

Bahçelerden geçiyor
(Amanın) Bir kuş olmuş uçuyor
(Yavrum) Bir kuş olmuş uçuyor
Beni kendine yaktı
(Amanın) Şimdi benden kaçıyor
(Yavrum) Şimdi benden kaçıyor

Kollarım yastık saçlarım yorgan
Dola boynuma sevdiğim oğlan⁷

MEŞE MEŞEYE BENZER

Çankırı/Kurşunlu

Kemal Karasüleymanoğlu-Muzaffer Sarısözen

Meşe meşeye benzer de
Meşe köşeye benzer oy oy
Bizim köyün kızları da
Gelin Ayşe'ye benzer oy oy

Oy dedikçe yar gelsin oy oy
Yandı yürek kar gelsin

Bahçelerde vez olur da
Gül açılır yaz olur oy oy
Ben yarime gül demem de
Gülün ömrü az olur oy oy

Oy dedikçe yar gelsin oy oy
Yandı yürek kar galsın

⁷ Nail Tan, Salih Turan, Çankırı Halk Müziği, 1999, s. 107

Bahçelerde sarı gül de
Yarı gonca yarı gül oy oy
Geç açıldım tez soldum da
Olmayaydım bari gül oy oy

Oy dedikçe yar gelsin oy oy
Yandı yürek kar gelsin⁸

HELİSA OYUNU

Bu oyun 1930'lu yıllarda Çankırı'da oynandığını Hacı Şeyhoğlu Hasan Üçok tespit etmiştir. Fakat sadece Çankırı merkez ilçede olmayıp, Ilgaz ve Kurşunlu'da da oynandığını görüyoruz. Eski dönemlere dönüp baktığımızda il de ve bu iki ilçede de bilinen ve türkü olarak söylenip oynandığı bilinmektedir.

Bir elinde tava sapı
Bir elinde helva topu
Bu da güveyinin hakkı
Helesâ ... helim olsa
Helesâ ... helim olsa
(Gelin yukarı kaldırılarak)

Büyük cami direk ister
Ağlamaya yürek ister
Benim karnım toktur ama
Arkadaşım börek ister
Helesâ ... Halim olsa
Helesâ ... Halim olsa⁹

Bir diğer dikkat çeken hususta, mani ile türkü arasında kurulan bağı bu türküde açıkça görmekteyiz. Helisa ismi ile söylenen ve oynan bu türkünün aslında bir ramazan manisi olduğunu açıkça biliyoruz. 1970'li yıllarda Kurşunlunun Kızılca Köyü'nde tespit edilen bu türküde; birinci dörtlüğünde düğünlerde söylenen manilerden, ikincisinde ise ramazan manisinin bir araya

⁸ Nail Tan, Salih Turan, Çankırı Halk Müziği, 1999, s. 164

⁹ 1970–1971 yıllarında Çankırı'da yapılan köy araştırma anketlerinde köylerde görev yapan öğretmenlerin köy halkı ile görüşerek anket soruların verdikleri cevaplar içinde bu türküyü de görüyoruz. Kurşunlu'nun Kızılca Köyü'nde o yıllarda görev yapan öğretmenler Emetün Balcıoğlu ile Hüseyin Şimşek'tir.

getirilerek bir oyun türküsü olarak hayat bulduğunu görmekteyiz.

KUMA OYUNU TÜRKÜSÜ

Karşıdaki gazel mi,
Kuman benden güzel mi?
Ağrım geldi uyamman,
Sancım geldi uyamman.

Karşıdaki ak kapı,
En serisi çat kapı.
Karşıdaki ak ama,
Üstüme geldi guma.¹⁰

Kurşunlu İlçesi'nin Dumanlı Köyü'nde Oyun Türküleri:

Semerlerde urgan,
Kız senin adın Sultan.
Akşamları er gel,
Kaba döşek yorgan

Hop tara lellim havası,
Yandı pekmez tavası,
Erkeklerin kazancı
Kızlara fistan parası

Çıt dedi kapı kaynana geldi,
Getir gelin ciğeri yiyelim dedi.
Kaynana ciğeri kediler yedi,
Akşam olur ciğeri sorarım dedi.

Gele gele geldiler
Avlumıza doldular
Annemin elinden beni aldılar,
Babamın boynunu bükük koydular,
Ah amanın garip anam oy.

Annemin bacası inceden tüter
El kadar ekmeği burnumda tüter
Üç kız bir yiğidin yerini mi tutar
Ah amanın garip anam oy.¹¹

TÜRKÜLER NE SÖYLÜYOR?!...

¹⁰ Derleme: Dumanlı Köyü Öğretmenleri (1970-71) Hasan Yığın, Sabri Aslan, Satılmış Köybaşı, Tahir Eker

¹¹ Derleme: Dumanlı Köyü Öğretmenleri (1970-71) Hasan Yığın, Sabri Aslan, Satılmış Köybaşı, Tahir Eker

Türküler aslında çıkışlarında insanların hikâyeleridir dense yeri vardır. Manilerde olsun, türkülerde olsun mutlaka bir hikâyeye vardır ve bu hikâyenin izleri mısralara sıkışmış vaziyette zamanı aşarak insanlara ulaşır. Ağıtlara, halk destan da demektir, zaten bir olay veya ölüm üzerine, yani bir konusu olduğu için meydana gelmektedirler. Aslında bunlar konu edilen insanın pek çok hayat özelliklerini de vermektedir.

Kadın olsun, erkek olsun insanların duygu, düşünce ve içinde bulunduğu durumu, ruh halini mutlaka edebiyat eserleri dışa verir. İnsanların şahsi yaşantısını, kültürün kendisine kazandırdığı birikimini, bu edebi türlerde dışa vurarak belirtildiği görülmektedir. Fakat bunu kapalı bir anlatımla yaparlar. Gerçi, halk edebiyatının bu türleri genelde anonim olduğu için o duyguların ilk çıkışını ve sahibini bilemeyiz. Fakat bunların genel özelliğinde aynı duyguları benimseyen insanlarca hıfzedildiğini görürüz. Bu da, bu edebi türlerin halk hafızasında yaşama imkânına kavuşmuş olmasını sağlamaktadır.

Peretev Naili Boratav; *“Anadolu insanların türkü türü ve biçimi içinde bizlerle konuşmasıdır”* diyor. Bizimle konuşan türküler acaba ne diyor, neler söylüyor?!...

Boratav diyor ki; “Türküdeki sözlerin görevi ezgiyi çerçevelemek, onun anlatmak istediği olaylara ve duygulara, çoğu kez bilmececi, dumanlı anıştırmalarla da kurup geçmektir. Kişinin geçmişteki günlerine, dostlarına, yakınlarına ilişkin acı, tatlı anıları ile yeniden yaşatma gücünü, türkü, sözleriyle ezgisi bütünleşince kazanır.”¹²

“Türküler, ağıtlar, yaratıcıları çoğu kez bilinmeyen, bilinse dahi, sözleri çok geçmeden *“halkın ortak malı”* niteliği kazanan metinlerdir.”¹³ Türkülerde, insanların duyguları üzerinde durulduğu, hayatın içinden anlık karelerin bulunduğu durumlar olur. Kurşunlu’nun o meşhur “Hayrano Türküsü”nde:

Su gelir merdin merdin

¹² Anadolu Türküleri, Ahmet Şükrü Esen, Yayına Hazırlayanlar: Petev Nailî Boratav, Fuat Özdemir, 1999, s. 3

¹³ Anadolu Türküleri, Ahmet Şükrü Esen, Yayına Hazırlayanlar: Petev Nailî Boratav, Fuat Özdemir, 1999, s. 5

Kim bilir kimin derdin
Sular mürekkep olsa
Yazılmaz benim derdim.

Diyor. Onu bu kadar dertlendiren ve kimsenin bilmediği bu derdi; Kurşunlu'nun olduğu kadar, Çankırı'nın da tamamını kapsayan ve mutlaka bir yakınını gönderdiği gurbet ve ayrılık duygusu vardır. Çünkü türkünün ilk dörtlüğünde bunu açığa vurmaktadır:

Çıktım dam yuvamaya
İndim yâr yollamaya
Yâr karşıdan gelince
Başladım ağlamaya

Demektedir. Günlük hayatlarında bu ayrılık ve gurbet hissini hep yaşamaktadırlar. Ne diyordu bir Kurşunlu manisinde bu insanlar: “*Gurbette yâri olanın kulakları çiniler.*” Bu durum onların bütün hayatlarını kapsayacağı gibi, bütün günlerinde de duygularına hükmeden, iç sıkıntılarının dışa vurumudur. Bu sözleri pekiştiren bir diğeri ise:

Yemenim yele yele
Yel attı gurbet ele
Yedi yağlık çürüttüm
Göz yaşı sile sile

Diyor. Bizim memleketimizde, genelde erkekler gurbet ile gider. Bilindiği gibi, eskiden askerlik yıllarca sürer pek çok ailevî facialara bile sebep olduğu, bu yüzden pek çok acılar çekildiği bilinir. Bunun yanında bir de ekonomik bakımdan gurbete çıkılırdı. Onun için bilhassa manilerde o sıkıntılı günler özellikle nişanlı kız ya da genç gelinlerin dilinden dökülüverdiği bilinmektedir. Bu manide de gurbete giden birisinin ağzından “*kader attı*” demiyor da “*yel attı*” yani “*rüzgâr*” attı gurbet ele diyor. Aslında bu mani gurbete giden bir kızın, gelini olduğu evden kendi baba ocağına duyduğu hasreti dile getirmesi de olabilir. Ama şu Kurşunlu manisinde:

Sergende telli tarak
Davet etsem pek ırak
Evveli diz dizeydik
Şimdi yıldızdan ırak

Söyleminde; seven iki insanın bir arada diz dize iken sonra birinin çok uzaklara gittiğini, yani ayrılığın başladığını, davetin bile kâr etmeyeceğini, hatta belki de imkânsız, yıldızlar kadar uzak olduğunu söyleyerek umutsuzluğunu dile getirmektedir.

Bir de konuşma arzusunun dile getirilmesi vardır. Bu durumda da umutla, dilekle, varsayımla kafaları hep meşgul eder. “*Bulguru Kaynatırlar Türküsü*”nde:

Aktaşa kaymak olsam
Güzele gömlek olsam
Davar güden oğlanın
Eline değnek olsam

İstek ve arzusunu böyle dile getiriyor. Gönül istiyor ki; insan hep sevdiğinin, sevdiklerinin yanında olsun. Bu durumda razı olmayacakları fedakârlık yoktur. Türkülerde ve manilerde ayrılığın verdiği iz ve nişanlar genelde sosyal hayatı kapsayacak bir bütünlükte olduğu görülür.

Sergendeki siniler
El vurdukça iniler
Gurbette yâri olanın
Kulakları çiniler

Halk arasında kulak çınlaması, birisinin andığına dair bir işaret olarak bilinmekte ve yorumlanmaktadır. Bu yönde bir inanç vardır. Aslında Çankırı’da yaygın olan bu Kurşunlu manisinde de buna işaret edilmektedir. “*Gurbette yâri olanın kulakları çiniler*” derken; gurbetteki yârin kendisini unutmadığını ve andığını, direk olarak söylemese de dolaylı olarak dile getirmekte, kendi kulağının çınladığını söylemektedir. Kendi kulakları çınıyorsa, gurbetteki yâri onu hâlâ anıyor olmalı. Ne derler hani; “*umut dünyası.*”

Bulguru kaynadırlar
Yüksekte yayladırlar
Senin gibi güzeli
Durmadan oynadırlar

Türkülerde olsun, manilerde olsun bize, her zaman bir bakış açısı, mutlaka yeni bir pencere sunarlar. Sosyal hayatımızın mutlaka bir iz, bir nişan, bırakarak bir yönünü konu eder, aklımıza getirirler. Bulguru “*yüksekte yaylatan*” bu kurşunlu türküsünde olduğu gibi bir de:

Gökte yıldız bir sıra
Yârim gitti Mısır'a
Koyun olsam yayılsam
Yârimin ardı sıra

Diyen bir Kurşunlu manisinde de yine bizlere yaylaları hatırlatan, bir zamanlar çok yaygın olan yaylacılığı gündeme taşıyarak pekiştirmektedir.

Çobanı heylemeli
Yüksekte eylemeli
Senin gibi çobana
Varıpta neylemeli

Diyerek yaylacılığı ve hayatın belli zamanlarını kapsayan iş ve sosyal hayatın geçeklerini yansıtmaktadır. Yine Kurşunlu İlçesi'nde yaşayan insanların yaylada sürüsü ve çobanlıkla örtüşen bir hayatı hatırlatıyor. Aslında ilk bakışta küçümseyici bir bakışla: "*Senin gibi çobana / Varıpta neylemeli*" dese de ben bunun tersinin söylendiğini düşünüyorum. Kendi düşüncesinde meyil verdiği birine "*laf atarak*" küçümser gibi gözükse de mani ile yol açarak ilgi ve alakaya yönelik bir uyarı mahiyeti taşıyor fikrindeyim.

2) *Mâni*

Çankırı genelinde yaygın olarak söylenen maniler ve türküler vardır. Bu halkın çok sevmesi ve hoşuna gitmesinden kaynaklanan büyük bir kabul görmekte, hislerine hitap ettikleri için kulaktan kulağa yayılarak dudaklardan dökülmektedir. Aslında bu günlük ve sosyal hayatta yeri geldikçe, sohbet ortamında söylendiği bilinen bir durumdur. Çankırı'da daha çok bu tür söylemleri gençler ve hanımlar söylerler. Erkeklerin, daha açıkçası belli bir yaşa gelmiş insanların da bazı atasözü, beyit, manilerden bazılarını konu ile bağdaştırarak sohbeti tatlandırmakta ve vazgeçilmez kılmaktadırlar.

Bir de yeri gelmişken özel gün ve kutlamalarda olsun düğünlerde olsun bazı manileri peş peşe sıralayarak oyun havası tadında def eşliğinde söylemektedirler. Benim de katıldığım ve köyüm olan Bozkır Köyü Davar Yüzü

gezmelerinden birinde elinde def eşliğinde Hamdi Öztürk tarafından 1969 yılında söylenen:

Çay aşağı kurt izi
Koyuna verin tuzu
Koyun neylesin tuzu
Bekâra verin kızı

Bu maninin Kurşunlu'da da karşımıza çıkması yaygın olduğunun bir ispatıdır. Bu maninin yine Bozkır Köyü'nde halay çekerken, halayın belli aralıklarla davulcu ve zurnacı tarafın kesilerek zurna eşliğinde sesi güzel olan halaycı delikanlılardan birinin zurna eşliğinde yine en çok bu maninin söylendiğine şahit olmuşumdur.

Maniler, Türk sosyal hayatında çok büyük yeri varken, günümüzde de özelliğini ve etkinliğini tamamen kaybetmiş, sadece meraklılarının diline dolanır hale gelmiştir. Türkülerin anası sayılan maniler de artık türkülerle aramızdan ayrılarak eski etkinliğini yitirmişlerdir. Aslında bu edebiyat türlerinin tamamen bu durumdan nasibini aldığını görürüz. Bunun genel durum içinde bir değerlendirmesini yapacak olursak; bilhassa cep telefonlarındaki sayısız aktivitelerin yer alması, fotoğraf ve kelimeleri ve hatta cümleleri bile simgesel hale getiren günlük hayatta bilhassa genç insanların hayatlarını bile unutturarak yaşandığı bir günümüz sosyal hayatı vardır. Sosyal yaşantıyı çok derinden etkileyen bu durum edebiyatı ve edebiyat ürünlerini de çok ve daha büyük bir şekilde etkilemektedir.

Eskiden dostluk / ahbaplık, arkadaşlıkların bile kurulmasına vesile olan maniler, yerine göre evliliklere de sebep olmakta idi. Bilhassa kırsal kesimlerde, o meşhur çeşme başı sohbetlerinde birkaç genç kızın yanlarından geçen delikanlılardan birine mesaj vermek, onu bizzat yoklamak ve laf dokundurmak için sohbetin arasına sıkıştırdığı ve sanki o anda kız arkadaşına söylüyormuş gibi bir maniye söyleyivermesi ya da bunun tersi olarak; oradan geçen delikanlılardan birinin aynı şekilde bunu yapması, karşılıklı hislerin dile getirilmesinde olduğu kadar haberleşmeyi, karşısındakine mesaj verme vb. uyarıları da kapsamakta idi.

Bir de bunu tam tersi olanlar vardır. Yani karşısındakini uyarı, öncekinin tam tersine benden uzak dur, başın belaya girer, beni rahatsız etme, sen de rahatsız olursun mahiyetinde söylenen maniler vardır. Benim sende gönlüm yok, anlamını taşıyan ve bunu bir mani aracılığı ile söyleyen, benim derlediğim bir manide genç kız bu uyarıyı şöyle yapıyor:

Karşıda karaçalı.
Kararıp durma çalı.
Ben sana varır mıyım?
Sümüklü sıracalı.

Bir diğer tarz da bunun tersine, sevgiliye seslenerek arada engel bırakma, bütün engelleri aşarak gel, bana ulaş; konuşalım, anlaşalım anlamında söylenmektedir:

Yar sana
Çağlar sular yarsana
Gam çekme deli gönül
Bulunmaz mı yâr sana
Çünkü Ferhat'ım dersin
Şu dağları yarsana¹⁴

Bu hem sevenin, hem de sevgilinin veya karşısındakine hitap şeklinde söylediği manilerden birisidir. Manilerde olsun, diğer Türk Halk Edebiyatı ürünlerinde olsun bu tür söyleyişlere çok rastlanan bir durumdur.

Yine ilimizde ve çevresinde yaygın olan bir manide de sevginin ve bağlılığın olduğu kadar çaresizliğin de dile getirildiğini şu manide görmekteyiz:

Bağ bana
Bahçe bana bağ bana
Değme zincir kâr etmez
Zülfün bağı bağ bana¹⁵

Maniler genelde dört mısralı olarak bilinse de daha fazla mısralardan meydana getirildikleri de görülmektedir. Manilerde sosyal hayatın bazı özelliklerinde yansıtıldığına şahit oluyoruz. Bunu Kurşunlu yansımada şu örnekte görürüz:

Bahçelerde bıtırak

¹⁴ Mahir Ünlü, Ömer Özcan, Türk Dili ve Edebiyatı, Edebiyat 1, 1994, s. 66

¹⁵ Mahir Ünlü, Ömer Özcan, Türk Dili ve Edebiyatı, Edebiyat 1, 1994, s. 66

Gel ikimiz oturak
Oturmaktan ne çıkar
Evlenipte kurtulak

Bekârlıktan bıkan birinin kendi arkadaşlarına seslendiği, hitap ettiği görülüyor. Hâlbuki o dönemlerde evlenip de kurtulmak pek de o kadar kolay değildir. Çünkü başlık parası vardır. Düğünde yüzük bir yana, bilezik, beşbiryerde, altın ve bütün bunlara ilave olarak da yeni evlenen çifte yeni bir ev kurma, yeni bir aile ortamını hayata geçirmek için yapılan masrafların karşılanması vardır. Bunlar bilhassa kırsal kesimin geliri ile gideri arasında uçurumlarda daha bir öne çıkar. O dönemde kız evermek / satmak daha kolaydır. Bir dönem Türk sosyal hayatına damga vuran “kız satmak” sözünün de ortaya koyduğu gibi, aslında acınacak sosyal bir hadisedir. Çünkü başlık parası vardır ve yine bu durumda pek çok maniye, türküye hatta kırsal kesimin söylemi ile destanlara konu olmuştur. Bilhassa erkek evladın çok olduğu evlerde bu büyük bir hadise, büyük bir problem yaratmakta idi. Çünkü her oğlan evermede, yukarıda saydığımız bütün masrafları görmek zorunluluğu hâsıl oluyordu.

Sosyal olayları gündeme taşıyan ve günümüzde her ne kadar sınırlamalar ortadan kalksa da hâlâ yaşanan ve tarihine baktığımızda bunların başında gelen Kurşunlu'nun da bahtında derin izler taşıyan gurbet mevzusudur. Yine bir Kurşunlu manisinde dile gelen şu manide çekilen hasretliğin acısını gönüllerde bıraktığı izi rahatça görüyoruz:

Yemenim ye le ye le
Yel attı gurbet ele
Yedi yağlık çürüttüm
Gözyaşım sile sile

Bahçelerde bıtırak
Gel ikimiz oturak
Oturmaktan ne çıkar
Evlenip de kurtulak

Bahçelerde pırasa
Yaprağına kar yağsa
Kızlar kocasız kalsa
Oğlanlara yalvarsa

Çay aşığı kurt izi
Koyuna verin tuzu
Koyun neylesin tuzu
Bekâra verin kızı

Çobanı heylemeli
Yüksekte eylemeli
Senin gibi çobana
Varıp da neylemeli

Hay hızara hızara
Dalda kiraz kızara
Var git oğlan kendine
Güzel bir kız ara

Gökte yıldız bir sıra
Yârim gitti Mısır'a
Koyun olsam yayılsam
Yârimin ardı sıra

Karşıda budak yanar
Vardıkça ırak yanar
Âşıklık bal şerbeti
İçtikçe yürek yanar

Peşkir yudum açılmaz
Saçakları seçilmez
Kötü yâre düşenin
Gözü gönlü açılmaz

Sergende telli tarak
Davet etsem pek ırak
Evveli diz dizeydik
Şimdi yıldızdan ırak

Sergendeki siniler
El vurmada iniler
Gurbette yâri olanın
Kulakları çiniler

Sünürlü tepeleri
Işıldar küpeleri
Varman kızlar çobana
Bitlidir döşekler

Yemenim yele yele
Yel attı gurbet ele
Yedi yağlık çürüttüm

Gözyaşı sile sile¹⁶

Ağa kızı sevme sakın
Bulanık su salma sakın
Herkes düğün yapıyor
Sen havanı alma sakın

Ağa kızı alma sakın
Bulanık su salma sakın
Herkes düğün yapıyor
Sen havanı alma sakın

Aman amana döndü
Benzim samana döndü
Evvel gönlüm sendeydi
Şimdi yabana döndü

Anamın adı yeter
Ayrılık hepten beter
Mal mülk aklımda değil
Gel sen benim ol yeter

Atkı bürgü üstüne
Bu kadının kastı ne
Çabalama ay kadın
Kumayım ben üstüne.

Bağa girdim üzüme
Çubuk değdi gözüme
Çubuk dalın kırarım
Yar göründü gözüme

Bahçede hasırım var
Ucunda mısırım var
Yar üstüme evlenmiş
Benim ne kusurum var

Bahçenize indim güle
Güller darılmış bülbüle
Dediler yârin evlenmiş
Sefa sürsün güle güle

Bahçede hasırım var
Ucunda mısırım var
Yar üzerime evlenmiş
Benim ne kusurum var

Bastağa oturmuşsun

¹⁶ Mevlüt AKIN, Kurşunlu İlçesi Halk Kültürü İhtisas Arşivi adlı arşivinden alınmıştır.

Bağdaşı da kurmuşsun
Kimse kapını çalmaz
Nasipten kurmuşsun

Bu hasat harman ister
Sermeye derman ister
Evlenmeye hazırız
Velakin ferman ister

Çakmak çakmak çakarsın
Ta gözüme bakarsın
Sen gözüme baktıkça
Ciğerimi yakarsın

Çatlak testi su almaz
Topal kız evde kalmaz
Topal kızın alanın
Evinde darlık olmaz

Dağlar dağladı beni,
Gören ağladı beni,
Bir hayırsız yar imiş
Yolda eyledi beni

Derelerin inciri
Kösteğimin zinciri
Yârim gitti gelmedi
Koynumun güvercini

Derelerin inciri,
Saatimin zinciri.
Gitti gelmeyiverdi
Koynumun güvercini

Derelerin özüne
Allık sürme gözüne
Güzelliğin hiç olur
Sonra gelin sözüme

Dolu durur fişekler
Kaba olur döşekler
A benim güzel yârim
Çok güzelmiş çiçekler

El ucuyunan el ucuyunan
Güzellikler dil ucuyunan
Sevdim senin endamını
Yaktın beni dil ucuyunan

Evin önünde çeşme

Çeşmeden su da içme
Sevgin beni yakıyor
Sakın ha benden geçme

Gidiyom ilinizden
Kurtulam dilinizden
Subaşı ördek olsam
Su içmem gölünüzden

Hadi gel artık yeter
Yuvamız görmez keder
Hep birlikte şen şakrak
Bir ömür güzel geçer

İlgaz dağ kıştan ağlar
Kebaplar şişten ağlar
Öper iken ısırdın
Al yanak dişten ağlar

Kara eşekli dayı
Beli kuşaklı dayı
Selam verdim almadın
Sağır kulaklı dayı

Kara kara kazanlar
Kara yazı yazanlar
Cennet yüzü görmesin
Aramızı bozanlar

Kara kayanın yılanı
Gelir dolanı dolanı
İnsan sarılıp öpmez mi
Ayağı ile geleni

Maniyi baştan söyle
Kalemi kaştan söyle
Karnım acıktı benim
Ekmekten aştan söyle

Oğlan gider oduna
İsmet derler adına
Ben İsmet'e varacam
Köylünün inadına

Saçların sarkar bele
Düşürmüş seni dile
Bu köy ayağa kalksa
Ben vermem seni ele

Sazım çalar söylerim

Böyle gönül eylerim
Yar elimden aldılar
Ondan mani söylerim

Su olup çağlar mısın
Yüreğim dağlar mısın
Bu akşam geleceğim
Köpeği bağlar mısın

Şu derenin özleri
Kömür gibi gözleri
Oğlan kızı görünce
Kaybetmiş öküzleri

Yumurtayı kırdım una
Laf söyletmem ona buna
Yapacaksan yap düğünü
Kaçacağım yoksa sana

Yürüdük iraklardan
Geçtik dar sokaklardan
Sizleri görmek için
Geldik çok uzaklardan¹⁷

3) *Ninniler*

Ninni, bilindiği gibi, çocukları uyutmak için söylenen halk edebiyatı ürünlerinden birisidir. Anonim eserler olan ninniler, değişik özellikler de gösterebilmektedir. Bunun en güzel örneği de Ankara’da derlenen ninniler arasında gözümüze çarpıyor:

Benim adım dertli dolap
Suyum akar yalap yalap
Böyle emreylemiş Çalap
Ninni benim kuzum ninni
(Ankara)¹⁸

Bilindiği gibi Yunus Emre’nin bir dörtlüğü alınmış ve “Derdim vardır inilerim” mısraının yerine bir annenin diline dolanan, beşiğinin başında yavrusunu uyutmak için söylediği ninninin arasına karıştırmış. Ama son mısraı ninni ile bütünleştirilivermiş. Bir ozanın, bir şairin sözleri zamanla nasıl

¹⁷ Melha Özbek, Mehmet Özbek, Manilerimiz (Deyişlerimiz)

¹⁸ Mahir Ünlü, Ömer Özcan, Türk Dili ve Edebiyatı, Edebiyat 1, 1994, s. 68

anonimleşip halka nasıl mal olduğuna açık bir örneği burada görmek mümkün.

Bu tür örneklerin iki türlü özelliği vardır:

1) Şairinin / ozanının meydana getirdiğinde, yani yazıp – söylediğinde varsa kusurlarının kaldırılıp daha düzgün ve anlamlı hale getirilmesi üzerine bulunulan katkı;

2) Birincinin tam tersine, düzgün bir söyleyişin, -bilhassa saha araştırmacılarının daha sık şahit olduğu- sözlü derleme esnasında, kaynak kişilerin; söylenen eserlerdeki bazı kelime veya mısralarda başına gelen unutkanlıkla, o anda esere kattığı kelime veya mısraı başka bir eserden veya kendisinden buraya aktarıvermesi ile meydana getirilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu tür örnekler, bilhassa anonim halk edebiyatı türlerinde çok yer aldığı görülmektedir.

Kurşunlulu bir annenin uykuya hazırlanan yavrusunun bunu hızlandırmak için söylediği bir mani de şu sözlerle katkıda bulunmaktadır:

Bahçeye kurdum salıncak

Eline verdim oyuncak

Yavrum şimdi uyuyacak

Uyusun yavrum ninni

Bilindiği gibi, bütün Anadolu’da veya Çankırı ve çevresinde de söylenen

yaygın manilerin Kurşunlu İlçesi’nde de söylendiği bilinen bir gerçektir. Sahada da bunu destekleyen hanımların olduğunu gördük. İşte onlardan bazıları:

Dandini dandini dastana

Danalar girmiş bostana

Kov bostancı danayı

Yemesin lahanayı

Uyusun da büyüsün ninni

Tıpış tıpış yürüsün ninni¹⁹

Ninni desem ne hal olur

Güller açar bahar olur

Ben yavruma gül diyemem

Gülün ömrü pek az olur

¹⁹ Eee... Eee... Eee

Uyusun yavrum ninni şeklinde de söylenmektedir.

Uyusunda büyüsün ninni
Tıpış tıpış yürüsün ninni

4) Atasözleri

Kurşunlu İlçemizde bir söz vardır: “– *Ustanın kapısı olmaz*” derler. Ustaya herkesin ihtiyacı olduğu gibi, onun da işini yapabilmesi için herkese kapısının açık olması icap eder. Bunu halk mantığı kısa yoldan az ve öz olarak çözüvermiş. Atasözleri de böyle ustaca, anlamlı, herkesin anlayacağı şekilde söyleyerek olayı çözümleyivermektedir. Kısa ve özdür. Asırların imbiğinden geçerek geldiği gibi pek çoğu da denenerek, yaşanarak sonuçları görülmüş ve bilgece söylenmiş sözlerdir.

Günümüzde pek sık görülmese de, eskiler günlük yaşantılarında zaman, yer ve mekân bulup bir araya geldiğinde hal – hatır sorduktan sonra; konuları şöyle bir harmanlayıp, genişlettikleri, tat ve lezzet kattıkları sohbetlerinde görenek ve geleneklerimizde olduğu kadar atasözleri ve deyimlerle sohbetin kökenine inerler. Anlam derinliğinin yanında anlamayı da kolaylaştıran bir yol ve yöntem uygularlardı. Atasözleri ve deyimleri asırların imbiğinden geçirir, gelir bizim büyüklerimiz, yani yaşayan atalarımız da bunları daha çok günlük hayatlarının ve sohbetlerinin içine sokarlar.

Yeri ve zamanı geldiğinde bizler de yapmıyor muyuz?

Atasözlerine bakıldığında; “– *El elin eşeğini türkü çağırarak arar.*” sözünde, herkesin kendi işine itina göstererek yaklaşması gerektiğini, yoksa başkalarının davranışları ve konuya ilgilerinin kendileri kadar benimsenen bir konu olmayacağını vurgulamaktadır. Aslında bir başka söz daha vardır ki o da halk arasında yaygındır; “– *Kör, kendi işini kendin gör*” demektedir ki bu iki atasözü adeta biri diğerini tamamlar vaziyettedir. Aslında buradaki “kör” sözü bana kalırsa gerçekten özürlü birisine hitap değil, tam tersine şahıslara hitap edilerek uyarı mahiyeti taşımaktadır. Yine Kurşunlu İlçemizde söylenen bir diğer atasözü de; “– *Elin ölüsü ele düğün bayramdır.*” Bu söz de diğer ikisini tamamen açığa vuran bir anlamı ifade eder. Yani “*el elin eşeğini türkü çağırarak arar*” sözü

il bunun açığa vurarak örtüşmesine aslında yeni bir anlam da yüklemektedir. Burada her ne kadar yardım maksadı ile bulunan kimseler olsa da aslında o konunun gerçekleşmesinden dolayı içten içe sevinebileceği uyarısını ve tavsiyesini görüyoruz.

Burada yeri gelmişken bir *Nasrettin Hoca Fıkrası* akla geliyor:

Hocanın eşeği kaybolmuş. Hoca, komşularına da haber vererek hep birlikte aramaya çıkmışlar. Başlamışlar araziye ve eşeğin bulunabileceği mıntıkları aramaya. Bir müddet bu aramalar sürmüş. Bu sırada komşuların gözü Hoca'da.

Hocanın eşeğini kaybettiği için çok üzüleceğini, bu üzüntüden dolayı nasıl bir tavır takınıp neler söyleyeceğini düşünürken onları şaşkınlığa uğratan bir tavır içinde olduğunu görmüşler.

Herkes merak içinde, Hocaya sormuşlar:

“Hoca Efendi, nasıl oluyor da eşeğin kaybolduğu halde sen hala şen - şakrak ve oldukça keyiflisin?!”

Hoca cevap vermiş:

“Bir tek şu dağın arkası kaldı. Eğer benim eşek orada da yoksa, siz o zaman bakın kopacak vaveylaya!”

“– *Gelin hasta kız kötürüm, gelin gelin bizde oturun.*”

Burada hastalık ve kötürümlük mevzu bahis değildir. Söz konusu olan tembelliktir. Bir iş yapma söz konusu olduğunda, halk arasında çok yaygın olan “*erinceklik*” söz konusudur. Kimisi erincek, kimisi tembel olunca bir iş yaparken en azından o işin bir ucundan tutacak insana ihtiyaç duyulduğunda bu tür insanların tutumlarını açığa vurmak için bu söz kullanılır. Burada her ne kadar “*gelin ve kız*” denilse de bu kadın olduğu kadar erkek için de geçerli olan bir sözdür.

Bir de bunun tersi bir durum vardır. Burada da;

“– *Kendi başını düzemeyen gelin bası düşer.*”

Yeterli bir marifete haiz olmayan bir kişiden ve kişilikten bahsedilmektedir. Tembel ve erincek insanların tersine kendisini ortaya atan ve her işi ben yaparım mantığı ile hareket eden bir kişilik söz konusudur. Ama yeterli yeteneği olmadığı halde bunun farkında olmadan hala kendisini ortaya atan “*ben yaparım*” duygusu içinde hareket eden değişik bir kişilik görürüz. Bu durumu destekleyen ve sonucunun nerelere varacağını anlatan bir başka Kurşunlu atasözü de; “– Vakitsiz öten horozun boynu vurulur.” Cümlesi ile ifade edilir. Yukarıda tez canlılık göstererek ortaya atılan insanlar için bu tam tamına oturan bir sözdür. Etrafını kolaçan etmeden, sabırsızlık göstererek ortaya atılan insanların hoş karşılanmayacağını, hatta önü alınmaz durumlara düşüle bilineceğine işaret etmektedir.

ATASÖZLERİ

- Adın çıkmış dokuza inmez sekize.
- Ağaca çıkma kolunu, dala çıkma ayağını alır.
- Ağlamayan çocuğa meme verilmez.
- Al sana bir kaya nerene dayarsan daya.
- Anandan evvel ahıra girme.
- Armudun iyisini ayı yer.
- Avlu kapısı yok, atkı atar.

- *Borçlu ölmez benzi sararır,*
Aç ölmez, gözü kararır.

- Can da saklayanın, mal da.

- *Çaktım almaz,*
Dürttüm geçmez.

- *Bir enterim var kırmızı,*
Kah anası giyer kah kızı.

- Çingen evinde kaymak bulunmaz.
- Deveye burç lazım olunca boynunu uzatır.
- Deveyi yardan uçuran bir tutam ottur.
- Dişi kuş anasından gördüğü yuvayı yapar.
- Dul karı sabunu ile el yıkanmaz.
- Düğünde Ayşe Hocanın adı okunmaz.
- El ağzı ile kar yenilmez.
- El elin eşeğini türkü çağırarak arar.
- Elin ölüsü ele düğün bayramdır.
- El eli yıkar, elde kalkar yüzü yıkar.

- Eşek topal, yol uzak.
- Fukaranın düşkününü, beyaz giyer kış günü.²⁰

- *Gelin hasta kız kötürüm,
Gelin gelin bizde oturun.*

- Gündüz ağlar, gece güler.
- Güneş çarığı yakarsa, çarık da ayağı sıkar.

- *Hayda bulun,
Huyda bulun,
Orta cemrede
Köyde bulun.*

- Hastanın başında ölü oturur.
- Herkesin evinin üstü örtük.
- İş bezirgânı, diş bezirgânını bastırır.
- İt ite buyurur, itte kuyruğuna.
- Kapı içerden açılır.
- Kendi basını düzemeyen gelin bası düşer.

- *Kızı kız iken değil, gelin iken gör;
Gelini gelin iken değil çocuk bezi yıkarken gör.*

- Komsunun tavuğunu iste de Allah sana kaz versin.
- Kör kendi işini kendin gör.
- Kurdun adi yese de kurt, yemese de kurt.
- Kuruya kurt düşmez.
- Mecliste dilini, sofrada elini kısa tut.
- Ot kök üstünde biter.

- *Öküz öldü dam kaldı,
Damda benim nem kaldı.*

- Öküzün ölürse tosun, karın ölürse kız al.
- Sabah ne bulursan ye, öğlen ekmeğini iki kişi ile paylaş.

- *Samanın iyisini marta koy,
Komasan dananın derisini arta koy.*

- Sende un bulunmazsa elde kepek bulunmaz.
- Sıçan sidiği değirmene faydadır.
- Tarlada izi olmayanın, harmanda yüzü olmaz.
- Taşıma su ile değirmen dönmez.
- Tezek yakan da çıkmış yaza, kemik yakan da.
- Ustanın kapısı olmaz.
- Üveyden öz, ketenden bez olmaz.
- Vakitsiz öten horozun boynu vurulur.

²⁰ Kültür ve Turizm – T.C. Kurşunlu Belediyesi (kursunlu.bel.tr); Ulaşım: 01. 12. 2021

- Yazın gölgeye koş, kışın eve koş.
- Zemheride çiğdemden otluk yığmak.
- Zorla davara giden köpek uluya uluya kurt getirir.²¹

Kurşunlu'dan Deyimler ve Halk Sözleri

Aç gözlü, aç köpek.
Aç ayı oynamaz.
Ağustosta ya bal ye, ya da balık yenir.
Aç yatarım, dinç kalkarım.
Acı acıya, su sancıya derler.
Acın üstüne üç yorgan örtmüşlerde uyuyamamış.
Dokuz ev kedisi aç kalır.
Tok evin aç kedisi
Tok ağırlaması zordur.

Ticarette Kullanılan Bazı Sözler

Dumanlı'nın taşını okka mı sanın Mahu?.
Allah satı pazarı versin.
Kehribar gibi erik.
Ah malım ah.
Keklik kanını sürmüş bu mala.
Devenin silkintisi eşeğe yük olur.
Boyalı pazarına yuvarlak taş bile götürsen satılır.
Dükkân kapsı hak kapısı.
Rençber danada biçikten, esnaf okkadan buçuktan kazanır.
Tuz, kil parası.
Salı pazarı, boyalı pazarı.

Değirmencilik İlgili Bazı Sözler

Uçar kuşun, döner taşın mı var?
Değirmenci sırtı vermek.
Fare sidiğinin değirmenciye faydası vardır.
Kale değirmenininin şakırdadığı gibi şakırdayıp durma.

Tarım ve Hayvancılık İlgili Bazı Sözler

Öküzümün teki misin?
Dünya sarı öküzün boynuzlarının üzerinde duruyor.
Sabah olsun, hangi öküzün çifte gideceği belli olur.
Katır kadar masrafı yok.

*Tarlanın taşlısı,
Öküzün inek başlısı,
Kızın uzun saçlısı
Makbuldür.²²*

5) Efsaneleri

²¹ Mevlüt Akın, Kurşunlu İlçesi Halk Kültürü İhtisas Arşivi

²² Dünden Bu Güne / Sözlü Tarih Çalışması, Kurşunlu Gençliği Gençlik ve Spor Kulübü Derneği 2007

Kurşunlu Efsaneleri'nden Gelin Kayası Efsanesi söz konusu olduğunda aklıma bir Kurşunlu Türküsü geliyor:

*Meşe meşeye benzer
Meşe kamışa benzer
Şu Kurşunlu kızları
Çakır Ayşe'ye benzer*

Diyor. Ben bu Çakır Ayşe'yi merak ettim. Bazı Kurşunlulara sordum. Ama bir cevap alamadım. Fakat Gelin Kayası Efsanesini okuyunca acaba buradaki efsane kahramanı, çevreye güzelliği ile ün salmış olan ve bir Kurşunlu türküsünün de kahramanı olan Çakır Ayşe olabilir mi, diye düşünmekten de edemedim. İşte o efsane:

Gelin Kayası Efsanesi...

Kurşunlu'nun Köpürlü Köyünde fakir bir ailenin çok güzel bir kızı varmış. Bu kızın da sevdiği bir genç. İki genç evlenip çocuk sahibi olmayı düşlerlermiş. Ama günler aylar geçtikçe bu güzel kızın güzelliği köyün sınırlarını aşmış ve karşı köylerden birindeki ağanın kulağına ulaşmış. Ağa da hayli zamandır evlenmek istemiş. Kalkıp kızı görmeye gitmiş. Görür görmez de vurulmuş ve hemen babasından istemiş. Baba fakir, çaresiz bir yandan hem kızım hem biz rahat ederiz diye vermek ister, diğer yandan kızının istemediğini bilir, için için üzülürmüş. Sonunda vermeye karar vermiş. Kızının istemiyorum diye bütün direnmeleri boşa çıkmış. Ertesi gün ağanın köyüne gitmek için yola çıkmışlar. Gelin at sırtında yanında seğmenleri yola koyulmuş. Yolda hem ağlıyor, hem de “Allah'ım beni ya taş et, ya kuş” diye yalvarıyormuş. Tam Kurşunlu'nun İğdir Ovası mevkiine gelince oracıkta seğmenleri ile birlikte taş oluvermiş. Bugün orada “Gelin Kayası” adını verdikleri ve geline benzeyen bu kaya hala durmaktadır.²³

Sarı Kız Efsanesi...

“Kurşunlu'nun Sivricek Köyü'nde Sarıkız Kayası vardır. Sarıca kız güzel bir kızdır. Köylüler Sarıca kızın üzerini soymuş ve Sarıca kız utancından iki büklüm olmuş ve Allah'a dua

²³ Kültür ve Turizm – T.C. Kurşunlu Belediyesi (kursunlu.bel.tr); Erişim: 12.10.2021

etmiştir, insanlar beni bu halimle görmesin diye. Ardından kız bir kayaya dönüşmüştür ve Sarıkız kayası olmuştur. Bu kaya Sivricek Köyü'ndedir ve Sarıkız Kayası'nda yağmur duası yapılmaktadır."²⁴

SONUÇ

Kurşunlu İlçesi'nin Anonim Halk Edebiyatının bütün türlerinde zengin bir yapı ortaya koyduğu görülmektedir. Saha araştırmalarında anonim ürünlere büyük bir ilgi olduğu açıkça görülmektedir. Yalnız sahada araştırma ve derlemede edebi ürünlere ulaşmanın çok zor olduğu görülen bir husustur. Fakat buna rağmen saha araştırmalarının ısrarla yürütülmesi ve yeni ürünlere ulaşılması hususunda olumlu bir fikir vermektedir.

Anonim Halk Şiirinin bütün verilerini Kurşunlu İlçesi'nde görmek mümkündür. Ancak bu türler içerisinde tam olgunlaşmamış yeni manilerin varlığı dikkat çekmektedir. Bu hususta yeni araştırmalara kapı açmaktadır.

Kaynaklar:

Necati Asım Uslu, Karatekin Eli, Yâren Diyârı Çankırı'dan Sözler, 2005

Nail Tan, Salih Turhan, Çankırı Halk Müziği, 1999

Dünden Bu Güne / Sözlü Tarih Çalışması, Kurşunlu Gençliği Gençlik ve Spor Kulübü Derneği 2007

Mahir Ünlü, Ömer Özcan, Türk Dili ve Edebiyatı, Edebiyat 1, 1994

Melha Özbek, Mehmet Özbek, Manilerimiz (Deyişlerimiz)

Mevlüt Akın, Kurşunlu İlçesi Halk Kültürü İhtisas Arşivi

Kültür ve Turizm – T.C. Kurşunlu Belediyesi (kursunlu.bel.tr); Ulaşım: 01. 12. 2021

Kültür ve Turizm – T.C. Kurşunlu Belediyesi (kursunlu.bel.tr); Erişim: 12.10.2021

Hatice Sargın Arşivinden, 19.12.2021, Çankırı.

Ahmet Şükrü Esen, Anadolu Türküleri, Yayına Hazırlayanlar: Petev Nailî Boratav, Fuat Özdemir, 1999

1970 – 1971 yıllarında Çankırı'da yapılan köy araştırma anketleri ile gerçekleştirilen, köylerde görev yapan öğretmenlerin köy halkı ile görüşerek anket soruların verdikleri cevaplardan yararlanılmıştır. Kurşunlu İlçesi köylerinde görev yapan öğretmenleri şunlardır:

Kapaklı Köyü, Öğretmenler: Osman Uslu, Mesut Bulut.

Kızılca Köyü, Öğretmenler: Emetün Balcıoğlu ile Hüseyin Şimşek.

Çukurca Köyü, Öğretmen: Mustafa Gökçek.

Dağören Köyü, Öğretmen: Arif Benli.

Dumanlı Köyü, Öğretmenler: Hasan Yığın, Sabri Aslan, Satılmış Köybaşı, Tahir Eker

²⁴ Hatice Sargın Arşivinden, 19.12.2021, Çankırı. Adı geçen efsane ilgili olarak bazı Sivricek Köylülerle yaptığım telefon görüşmesinde, köyde böyle bir efsanenin olmadığını söylemişlerdir. S. Softa